

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВИДАЧІ (ЕКСТРАДИЦІЇ)

Світлана Нестеренко,

*аспірантка кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Одеської національної юридичної академії*

У статті розглядається правова природа інституту екстрадиції. Проаналізувавши різні доктринальні позиції автор приходить до висновку, що інститут екстрадиції відноситься до сфери дії міжнародного кримінального права та поєднує у собі норми матеріального та процесуального права.

Ключові слова: екстрадиція, видача осіб, правова природа інституту екстрадиції.

Зростання злочинності у сучасному світі вимагає застосування різноманітних заходів боротьби з цим негативним явищем. Унаслідок цього держави змушені об'єднувати свої зусилля у протидії злочинним проявам. Сформований протягом століть інститут видачі обвинувачуваних і засуджених є ефективною формою надання взаємної допомоги держав у боротьбі із злочинністю.

У юридичній літературі видачі правопорушників завжди приділялося багато уваги. Питанням екстрадиції присвячені наукові праці вітчизняних і закордонних учених, серед яких слід згадати С. Вихриста, Н. Зелінську, М. Пашковського, М. Свистуленку, М. Смирнова, А. Абашидзе, О. Бойцова, Р. Валєєва, Ю. Васильєва, В. Волженкіну, Л. Галєнську, І. Лукашука, А. Наумова, Н. Сафарова, М. Басіуні, С. Беді, К. Вінджерта, Г. Джилберта, А. Кассезе, М. Плячча, К. Пуле, А. Ширера та ін.

Різноманітні аспекти екстрадиції, що розглядалися у наукових дослідженнях учених [1–4], свідчать про інтерес до проблематики інституту екстрадиції, але не вичерпують усю її складність. Існування численних двосторонніх і багатосторонніх договорів, міжнародних конвенцій, а також наявність національних законів, що регламентують питання видачі правопорушників, зумовило різне тлумачення окремих її елементів. Так, серед науковців досі немає чіткої позиції щодо правової природи цього інституту. Вчені відносять інститут видачі до сфери дії міжнародного, кримінально-процесуального, конституційного, адміністративного права тощо.

Метою цієї статті є визначення на основі доктринальних положень правової природи інституту видачі.

Слід зазначити, що ми поділяємо позицію переважної більшості авторів і терміни «екстрадиція» та «видача правопорушників» розглядаємо як тотожні. Слово «екстрадиція» походить від латинського терміна «extradere», що означає примусове повернення особи до свого суверена [5, с. 14]. Екстрадицію можна

визначити як засновану на міжнародних договорах, загальновизнаних принципах міжнародного права та нормах внутрішньодержавного права, форму міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у відданні обвинуваченого для здійснення правосуддя, або засудженого для приведення у виконання обвинувального вироку суду, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана особа, на запит держави, на території якої, громадянином якої або проти прав і свобод громадян якої чи її власних інтересів вона вчинила злочин. Видача особи здійснюється із дотриманням прав і законних інтересів осіб, які підлягають видачі.

У спеціальній літературі, присвяченій аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства, що стосується видачі, майже до середини ХХ ст. осіб, які переховувалися за кордоном після вчинення злочину, називали злочинцями. Про видачу злочинців можна вести мову лише у випадку, коли йдеться про видачу засудженої особи для виконання винесеного щодо неї обвинувального вироку суду. У випадку здійснення видачі для віддання особи до суду, така особа не є злочинцем, оскільки визнати її такою може лише суд в обвинувальному вироку. Це твердження відповідає такому фундаментальному принципу права, як принцип презумпції невинуватості. Тому необхідно використовувати термін «видача», або «видача передбачуваних правопорушників», або «екстрадиція».

Відносно правової природи інституту екстрадиції можна виділити декілька позицій, відповідно до яких екстрадиція є:

- інститутом кримінально-процесуального права;
- інститутом кримінального права;
- інститутом адміністративного або державного права;
- має міждисциплінарний характер;
- інститут видачі знаходиться на стику міжнародного та внутрішньодержавного права;
- інститутом міжнародного кримінального права.

Продовжує користуватися визнанням давня традиція висунення на перший план про-

цедурних аспектів видачі, що визначає її трактовку як процесуальної діяльності, змістом якої є сукупність загальних і спеціально створених процедур. У найбільш рафінованому вигляді такий підхід був сформульований Е. Сімсоном, який звів видачу до однієї дії – акту передачі, а все інше відніс до готування до видачі чи до її наслідків [6, с. 114].

У літературі вказується, що екстрадицію можна розглядати як елемент кримінально-процесуального права, оскільки наявна процедура (порядок) передачі особи, яка вчинила злочин, іншій державі з дотриманням певних процесуальних гарантій [7, с. 157].

В. Волженкіна вважає, що за змістом видача як процесуальна діяльність є сукупністю загальних і спеціально створених кримінально-процесуальних процедур. Навіть якщо визнати видачу інститутом кримінального права, то її реалізація й у цьому випадку вимагає провадження процесуальних дій і регламентації взаємодії з іншими державами, що відноситься тільки до кримінального процесу [8, с. 17]. На думку М. Смирнова, видача – це не одномоментний акт, а процес, що складається з послідовно вчинюваних процесуальних дій, пов'язаних з підготовкою до екстрадиції, безпосередньо самим фактом видачі та її наслідків. Тому видача як складний, насичений нормами процесуального права та правилами процедурного характеру інститут все ж перебуває у сфері дії кримінально-процесуального права [9, с. 113].

У юридичній літературі є також точки зору, відповідно до яких видача вважається частиною кримінального права, а саме – інституту виконання покарання [7, с. 157]. Видача має глибокий профілактичний зміст, оскільки вона є способом здійснення принципу невідворотності покарання [10, с. 14]. Покарання, у свою чергу, розглядається як центральний інститут кримінального права, оскільки є провідною формою реалізації кримінальної відповідальності. Разом із тим Л. Галенська вказує, що сама собою видача є не покаранням, а лише засобом, який сприяє застосуванню покарання [11, с. 121].

Окремі автори зазначають, що екстрадиція – це адміністративне питання, оскільки рішення про неї часто приймає не суд, а уряд або який-небудь його орган. Так, в Україні, Російській Федерації рішення про видачу приймає прокуратура. У Франції запит про екстрадицію спочатку розглядається в судовій інстанції, що виносить своє рішення. Якщо воно негативне, то процедура екстрадиції на цьому завершується. Якщо ж позитивне, то запит надходить до урядових органів і прем'єр-міністр Франції підписує відповідний документ. Однак адміністрація та глава уряду на своєму рівні можуть відмовити в екстрадиції. Таким чином, рішення про видачу залишається за політиками, а судові інстанції обмежуються перевіркою законності са-

мого запиту. Отже, інститут видачі можна віднести до адміністративного або державного права [12, с. 237, 246].

Разом із тим інститут видачі не можна повністю відносити до сфери адміністративного чи державного права. О. Бойцов справедливо зазначив: якщо навіть державним органом, що приймає рішення про видачу особи є не суд, а органи виконавчої влади, все ж, як правило, це правоохоронні органи, які тією або іншою мірою мають відношення до здійснення кримінального переслідування [6, с. 18].

Існує точка зору, згідно з якою інститут екстрадиції має міждисциплінарний характер. Так, М. Шаргородський вказував, що питання про видачу є суміжним для міжнародного, державного та кримінального права, а видача – це акт вищих органів державної влади, що здійснюють державний суверенітет, а не судовий або адміністративний акт [13, с. 290–300]. Подібної точки зору дотримується і сучасна юридична наука. Зокрема, вказується, що аналіз природи регулятивного впливу інституту екстрадиції свідчить, що інститут екстрадиції має міждисциплінарну природу, а міжнародне право є лише однією з його передбачуваних сфер реального призначення [14, с. 177].

Широко визнаним є підхід, у силу якого видача злочинців відноситься до тих правових інститутів, які знаходяться на межі міжнародного та внутрішньодержавного права. На думку Р. Валєєва, інститут видачі злочинців охоплює як міжнародно-правові норми, так і норми національного кримінального та кримінально-процесуального права держав і, таким чином, носить комплексний характер [2, с. 207].

Із позиції комплексності інституту екстрадиції по суті виходить і В. Коняхін, зазначаючи, що нормативна база інституту має дворівневу структуру: внутрішньодержавне право (зокрема, конституційне, кримінальне, кримінально-процесуальне); міжнародне законодавство (зокрема, багатосторонні та двосторонні угоди, укладені за участю РФ) [15, с. 17].

Є. Ляхов також вважає, що при видачі особи взаємодіють норми двох самостійних правових систем – міжнародного права та внутрішньодержавного права [16, с. 110].

Ми підтримуємо точку зору, відповідно до якої екстрадиція є окремим інститутом міжнародного кримінального права, що поєднує норми матеріального та процесуального права [17, с. 17]. Що стосується місця інституту видачі у загальній схемі міжнародного кримінального правосуддя, то заслуговує на увагу значення цього інституту у контексті як процесуального, так і матеріального права. Саме в такій двоєдиній якості сприймається інститут екстрадиції в системі міжнародного кримінального права [5, с. 14–15].

Ми поділяємо позицію вчених, які не виділяють в інституті екстрадиції лише одну сторону – матеріальну чи процесуальну. Так, Ю. Васильєв вважає, що зведення такого

комплексного та насиченого нормами процесуального і матеріального порядку інституту до розуміння простої процедури з наукової та практичної точок зору є юридично неспроможним [18, с. 111].

А. Бойцов вважає, що процедура видачі втрачає будь-який зміст, якщо позбавити її матеріального наповнення [6, с. 119]. Н. Сафаров, розглядаючи екстрадицію у контексті міжнародного кримінального права, вважає, що при подібному підході пріоритетне значення надається лише одній із сторін екстрадиції на шкоду іншим. Процесуальні норми мають істотне значення для регулювання екстрадиції. Низка дій, які вживаються у ході здійснення видачі (арешт особи, процес оскарження або опротестування ухваленого рішення, діяльність захисту тощо), носить процесуальний характер і регламентується нормами процесуального права. Однак ця обставина не є достатньою підставою для твердження, що екстрадиція в основному є інститутом кримінально-процесуального права. Якісною складовою екстрадиції, що характеризує її як самостійний правовий інститут, є полісистемність видачі, що містить у собі норми як міжнародного права, так і національного права [4, с. 20]. На думку І. Лукашука наявність у того чи іншого явища не тільки міжнародних, а й внутрішньодержавних аспектів не виключає це явище у відповідній частині із сфери міжнародно-правового регулювання [19, с. 98].

Аналіз різних доктринальних позицій щодо правової природи інституту видачі дозволяє зробити **висновок**, що інститут екстрадиції відноситься до сфери дії міжнародного кримінального права та поєднує у собі норми як матеріального, так і процесуального права. На рівні міжнародного права інститут екстрадиції регламентує взаємодію держав при наданні правової допомоги у кримінальних справах відповідно до встановлених на міжнародному рівні правил. Слід також зазначити, що питання екстрадиції регулюються і на національному рівні. Це, зокрема, норми законодавства, що стосуються підстав відмови у видачі, затримання особи з метою екстрадиції, арешту, дотримання прав, залучених до екстрадиційної процедури осіб тощо. Однак це не є підставою для виключення інституту, що розглядається, із міжнародно-правової сфери. Подальше вивчення інституту екстрадиції має важливе значення як для теорії, так і для практики, адже екстрадиція є тим правовим інструментом, за допомогою

якого здійснюється ефективна співпраця держав у боротьбі із злочинністю, забезпечується дотримання прав видаваних осіб.

Література

1. *Никольский Д. П.* О выдаче преступников по началам международного права. – СПб, 1884.
2. *Валеев Р. М.* Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). – Казань, 1976. – 126 с.
3. *Лукашук И. И., Наумов А. В.* Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве. – М., 1998.
4. *Сафаров Н. А.* Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. – М., 2005.
5. *Абашидзе А. Х., Васильев Ю. Г.* Институт экстрадиции в современном международном праве // Международное публичное право. – 2003. – № 3. – С. 11–18.
6. *Бойцов А. И.* Выдача преступников. – СПб., 2004. – 795 с.
7. *Международное уголовное право / И. П. Блинченко, Р. А. Каламкарян, И. И. Карпец и др.* – М., 1995. – 760 с.
8. *Волженкина В. М.* Выдача в российском уголовном процессе. – М., 2002. – 336 с.
9. *Смирнов М. И.* Понятие и правовая природа выдачи (экстрадиции) // Прокурорская и следственная практика. – 2006. – № 3/4. – С. 99–115.
10. *Александрович Т.* Выдача преступников и ее значение в борьбе с международным терроризмом: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1986. – 24 с.
11. *Галенская Л. Н.* Международная борьба с преступностью. – М., 1972. – 167 с.
12. *Международное уголовное право / Под ред. В. Н. Кудрявцева.* – М., 1999. – 580 с.
13. *Шаргородский М. Д.* Уголовный закон. – М., 1948. – 290 с.
14. *Чермит А. К.* Институт экстрадиции в Российской Федерации: конституционно-правовые аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 193 с.
15. *Коняхин В.* Институт экстрадиции: уголовно-правовая регламентация // Законность. – 2005. – № 1. – С. 17–20.
16. *Ляхов Е. Г.* Терроризм и межгосударственные отношения. – М., 1991. – 216 с.
17. *Зелинская Н. А.* Международные преступления и международная преступность. – О., 2006. – 568 с.
18. *Васильев Ю. Г.* Институт выдачи преступников (экстрадиции) в современном международном праве. – М., 2003. – 319 с.
19. *Лукашук И. И.* Международно-правовое регулирование международных отношений. – М., 1975. – 176 с.

This article deals with the legal nature of the extradition institute. Considering the various doctrinal positions, the author concludes that the extradition institute is in the area of international criminal law and includes the norms of substantive and procedural law.

В статье рассматривается правовая природа института экстрадиции. Проанализировав различные доктринальные позиции, автор приходит к выводу, что институт экстрадиции находится в сфере действия международного уголовного права и включает в себя нормы материального и процессуального права.

